

THOMAS MORE

světec a utopista

BOHUMIL SVOBODA

s předmluvou kardinála Dominika Duky





TRITON
Praha/Kroměříž

BOHUMIL SVOBODA
THOMAS MORE
světec a utopista

BOHUMIL SVOBODA
THOMAS MORE
světec a utopista

s předmlouvou
kardinála Dominika Duky

Bohumil Svoboda

THOMAS MORE

světec a utopista

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Autor:

Bohumil Svoboda

© Bohumil Svoboda, 2014

© Stanislav Juhaňák – TRITON, 2014

Cover © Dagmar Krásná, 2014

Vydal Stanislav Juhaňák – TRITON,

Vykáňská 5, 100 00 Praha 10,

www.tridistri.cz

ISBN 978-80-7387-726-2

Milému synu Tomáši (Morovi)
k jeho padesátinám.

Obsah

Předmluva arcibiskupa pražského Dominika Duky	11
I. Svět Tomáše Mora	13
II. Morův život	17
III. Osobnost	38
IV. „Utopie“ a metoda jejího zkoumání	44
V. Co je „Utopie“	50
VI. Co obsahuje	56
VII. Doba	79
1. Humanismus a reformace v Anglii	80
2. Hospodářská situace Anglie 16. století	85
3. Politická situace Anglie na počátku 16. století	90
4. Církev v Anglii na počátku 16. století	92
VIII. Zdroje myšlenek	98
1. Výchova charakteru	98
2. Objektivní podmínky	100
a) Postavení ve společnosti	100
b) Flandry a Anglie	102
c) Zeměpisné objevy	104
d) Sv. Benedikt a jeho Řehole	109
3. Myšlenkové proudy a podněty	116
a) Antika	117
b) Křesťanství	133
c) Humanismus a reformace	148

IX. Morův ideový postoj v díle a ve společnosti	158
X. Smysl Utopie	169
XI. Působení „Utopie“ a její aktuálnost	178
Seznam nejdůležitější literatury	182
Modlitba sv. Tomáše Mora, patrona politiků.....	185
Jmenný rejstřík	186

Předmluva

Milí čtenáři,

pokud si Vás dovedu představit, řekl bych, že se budete skládat ze dvou velkých skupin: jednou, tou větší, budou křesťané, kteří budou v knize hledat zajímavé svědectví o neohroženém světci, druhou, menší, budou lidé hledající, milující historii a dychtící dozvědět se víc o muži, jehož jméno si ve školách spojovali s bájnou Utopií.

Možná to bude u obou skupin budit jisté rozpaky – světec, ke kterému se hlásí jako k předchůdci socialistických myšlenek i komunisté? Nebo socialista, který shodou okolností či vlivem církevní strategie dosáhl stupňů oltáře a byl prohlášen za svatého?

Čtenář bude muset opustit navyklá schémata a možná i předsudky a ponořit se do světa humanismu, renesance a počínajícího kapitalismu v Anglii, aby jeho dosavadní pohled byl obohacen právě o znalost zcela nových rovin osobnosti Tomáše Mora. Nebudu zde vypisovat a opakovat to, co autor knihy velmi detailně srovnává, například Platónovy představy ideálního společenského zřízení a vliv na Morovu Utopii, neexistující ideál. S překvapením možná budeme číst o výchově v Morově rodině, takřka protestantsky přísné, i o jeho smyslu pro humor na druhé straně, kdy často i na samu Utopii je pohlíženo jako na zábavný román. Setkáme se s mužem – soudcem, úředníkem, rádcem krále – který přes všechny své služby hledí na dobro církve více než na dobro království a dokonce i daleko více než na dobro vlastní a své rodiny.

Přeji čtenáři, aby stanul okouzlen z Morova celostního pohledu na svět. Dnes, kdy vše spěje k větší a větší specializaci i uvnitř oborů, je More vzorem a prototypem vědce, filozofa i tvůrce, který má nadhled a vidí vše ve správných souvislostech. Jeho sociální citění je až překvapivě zakotveno v naprosto praktických důsledcích jeho myšlení a života. Nebyl nepraktickým snilkem, ale člověkem, který dokázal

pomoci bližním na všech úrovních. To vše a mnohem více se pozorný čtenář dozví z vlastního textu této knihy.

Na cestu ke čtenáři jí i jejímu autorovi přeji hojnost Božího požehnaní.

V Praze, 17. 10. 2013

Dominik Duka, arcibiskup pražský

KAPITOLA I.

Svět Tomáše Mora

Anglie se ještě zmítala v bouřích bratrovražedné války „dvou růží“, když se v Londýně narodil muž, o němž G. K. Chesterton napsal, že ho historie jednou pravděpodobně ocení jako největšího Angličana všech dob. Narodil se Tomáš More, jemuž se později dostalo přídomeku „svatý“.

Největší Angličan všech dob? Jistě velké slovo. Někdo větší a významnější než třeba William Shakespeare? Ale Chesterton měl na mysli především velikost mravní, ne pouze rozšířenost, známost jména. Kdo byl tento Tomáš More?

Na tuto otázku bychom se pravděpodobně dočkali dvojí různé odpovědi. Jako by More měl dvě tváře a odhaloval jednou tu, podruhé zase onu. A jako by ty dvě tváře spolu nijak nesouvisely.

Čtenář učebnic dějin socialismu bude jistě znát Tomáše Mora jako autora knihy zvané „Utopie“, která obsahuje nárys společenského zřízení, jehož ústřední myšlenkou je koncepce založená na společenském vlastnictví. Nevyčte odtud zřejmě nic nebo téměř nic o jeho křesťanství, anebo prohlásí, že to pro věc samu nemá význam. Křesťan bude zase možná vědět, že More byl mučedníkem anglické reformace, ale sotva bude mít tušení o tom, že jde současně o muže, jemuž historie socialismu přiřkla roli svého předchůdce.

Dvě složky osobnosti na prvý pohled v nesrozumitelném rozporu, dvě sobě zcela nepodobné tváře! Kde však vzniká tento dvojí pohled na historickou postavu, která je dokonce jednou z nejlépe zdokumentovaných osob své doby? Podnětem k otázce je „Utopie“, spis, který jako by vyvracel mnohé z toho, co víme o jeho životě a díle od něho samého. „Utopií“ a jejím autorem se zabývala dlouhá řada myslitelů a umělců – od těch, kdo vidí socialistu či komunistu a snižují význam jeho katolicismu, pokládajíce jeho svatořečení za pouhý taktický tah církve – tato tradice začíná protestantskými spisovateli brzy po jeho smrti – až po ony životopisce, kteří vidouce světce,

neberou v úvahu žádnou z jeho myšlenek společenských. Už brzy po jeho skonu začaly vznikat první životopisy, od té doby jsou jich ve světové literatuře desítky, vznikla i románová a dramatická zpracování jeho vskutku dramatického, vzrušujícího života. Také Shakespeare začal psát hru na toto téma, která však, bohužel, zůstala jen několikostránkovým torzem. Vznikly desítky prací, jejichž opodstatnění spočívá buď v obhajobě jeho katolicismu, nebo v jeho popírání, anebo v obraně jeho sociálně-etických myšlenek.

Názory na Mora samého i na jeho dílo se tedy různí. Jak je tomu ve skutečnosti? Co je pravda?

Tato kniha chce shrnout všechno podstatné, co se k Tomáši Morovi vztahuje v souvislosti s jeho „Utopií“. Není to životopis, tím méně životopis světce. Pokud se jeho životem zabývá, pak jenom potud, pokud je to bezpodmínečně nutné třeba k osvětlení dobových souvislostí, prostředí jeho růstu nebo vlivů, s nimiž se setkával a jež ho formovaly. Není to však ani traktát, který by se zabýval výhradně společenskou stránkou jeho díla.

More žije na rozhraní dvou epoch, z hlediska politicko-hospodářských dějin na předělu středověku a novověku, z hlediska dějin kulturních na rozhraní renesance a reformace. Žije v době, která hrozí zničením a také ničí celou hierarchii hodnot, považovaných do té doby za pevné či dokonce posvátné, počínaje ekonomickými a konče mravními (či obráceně), v době, v níž se hroubí starý svět a vzniká nový. Evropou šla vlna reformace, která zaplavila a smetla všechno, co jí stálo v cestě, a každého, kdo se s ní nemohl nebo nechtěl ztotožnit. Není to ovšem v dějinách nic nového. Církev již poznala ve své historii takové údobí: dobu zhroucení říše římské, jež zrodila sv. Augustina a sv. Benedikta, období chaosu a rozvratu tehdejší Evropy, kdy se současníkům zdálo, že nastává konec světa. Sv. Augustin musel ve své knize „De civitate Dei“ – „O obci Boží“ vynaložit mnoho důvtipu, aby vyvrátil útoky odpůrců, že to jsou křesťané, kteří tuto katastrofu zavinili.

Je ovšem něco jiného sledovat život někoho od narození do smrti, život celý, uzavřený, studovat historii a na stránkách knih sledovat vývoj minulých dějů a konání jejich hrdinů a dodatečně uvažovat o správnosti nebo nesprávnosti toho či onoho skutku či kroku. Pro čtenáře je v tom trochu jakéhosi předurčení: je už zcela samozřejmé, že se osoba, o níž jde, rozhodla tak či onak, že udělala to či ono. A něco úplně jiného je pocítit sám na sobě pohyb dějin, správně se orientovat a vytrvat na poznané cestě.

Každé nové údobí lidských dějin, má-li být to, co se vytvoří, zdravé a pevné, bezpodmínečně vyžaduje přetavení a převzetí všeho hodnotného, co vytvořily předcházející věky. Tomáš More tak učinil v době, kdy kapitalismus teprve vyrážel, řečeno s Baudelairem, první květy zla. Ale kořeny, z nichž tyto květy vyrůstaly, poznal More s přesností, která zajistila „Utopii“ slávu a uznání až do našich dnů.

V tomto specifickém významu jeho díla leží druhý a hlavní důvod této práce. Na počátku každého převratného údobí vyroste jedna či více postav, které ukazují a vytyčují směr dalšího vývoje společnosti. Způsob, jakým nám jej ukazuje, bývá ovšem různý: sv. Benedikt psal svou Řeholi maje před očima pravzor prvotní církve a přejímaje vzory východních komunit. Nemyslel na organizaci státu a společnosti. V době rozvratu společnosti a vyostření obrovských třídních rozdílů mu šlo spíše o život odtržený od společnosti, aby zachránil originál křesťanské pospolitosti, o život cílící k Bohu, život čistý, avšak činný, život rovného mezi rovnými. A na zdánlivě úzce vymezeném teoretickém základě jeho Řehole a praxi několika komunit, založených za jeho života, vyrostla široká síť klášterů, kostelů a škol, vytvářející pevnou osnovu společenské organizace, kulturní a částečně i politické, páteř nové Evropy. Tomáš More se o tisíc roků později zabýval chybami stávajícího uspořádání a zamýšlel se formou spíše zábavnou nad možnou základnou společností nové. Možnou? Nikoliv. Byla to základna utopická, obracející se k celé společnosti, v níž však nebylo síly, která by ji mohla uvést ve skutek. Ale její význam není proto o nic menší.

Veliká a složitá postava Tomáše Mora, státníka a politika, umělce a filozofa, vědce i praktika a nakonec – nikoliv však v poslední řadě – katolického světce představuje syntézu nejlepších výsledků duchovních proudů své doby i minulosti. Obdařen bystrou pozorovací schopností a smělou odvahou kritika vynikal především mimořádným porozuměním hospodářským a sociálním poměrům své doby. To vše zoceleno charakterem osobnosti, který nelze lépe označit než přídomek „svatý“, a to svatý nejen svým individuálním vzepětím k Bohu, nýbrž i v horizontální úrovni života. Jeho pravdivé zhodnocení je možné jedině s přihlédnutím k této stránce jeho osobnosti. Máme-li správně pochopit „Utopii“ a máme-li se vyhnout omylům navršeným minulými stoletími, je třeba několika slov o výsledcích jejího zkoumání, k nimž dospěly studie posledních desetiletí, zejména v pracích T. E. Bridgetta (*Life and Writings of Sir Thomas More*,

1892, 1898, 1935), R. V. Chamberse (Thomas More, 1976), E. E. Rogerse (The Correspondence of Sir Thomas More, 1970), J. B. Trappa (Erasmus, Colet and More, 1990), dále Ch. Hollise, Daniela Sargenta, H. W. Donnera a dalších, zejména však Sborníku z mezinárodního kolokvia v Bruselu (1980). Napříště tedy již nebude možno „Utopii“ číst bez obšírného komentáře, bude-li jí kdo chtít správně porozumět. „Utopie“ přestává být pouhou zábavnou četbou, i když i tou byla a je.

KAPITOLA II.

Morův život

Nebude to obyčejný životopis, třebaže obyčejně začíná. Na několika místech bude nutné odbočit, abychom si blíže ujasnili, jakým způsobem vznikala spornost některých momentů, jež dříve působily v morovských studiích chaos a jejich autorům těžkou hlavu.

Tomáš More se narodil 7. února 1478 v Londýně jako syn londýnského právníka, později rytíře, Johna Mora. Byl jedním ze šesti dětí. Otec, mladý advokát, jen s námahou opatroval rodině vše potřebné, zvláště když mu brzy zemřela žena, Tomášova matka. Tomáš zahájil své vzdělávání ve škole u Sv. Antonína – tehdy byly všechny školy tím či oním způsobem svázány s některou církevní institucí – která stála podle tehdejších zvyklostí pod patronací canterburského arcibiskupa kardinála Mortona, k jehož dvoru se mladý Tomáš o několik roků později – ve svých třinácti letech – dostal jako páže.

Období strávené v blízkosti kardinálově mělo pro Mora mimořádně veliký význam. Na Mortonově dvoře poznal výkvět anglické šlechty a duchovenstva, především se tam však seznámil se všemi problémy, které tehdy hýbaly Anglií a světem. Morton byl ve své době muž vynikající širokým rozhledem a chápáním života. Patří jistě k výjimečným darům Morova života, že byl již v raném mládí formován takovým představitelem duchovního života. Alespoň v nejhrubších obrysech se More už u něho naučil rozumět přítomnosti. Celá první část „Utopie“, kritická, vděčí do značné míry za svůj vznik tomuto období. Kardinál Morton si bystrého chlapce oblíbil, vyslovil se o jeho schopnostech velmi pochvalně a na jeho přímý zásah byl Tomáš poslán na další studia na oxfordskou univerzitu.

To mu bylo asi čtrnáct roků. Byl to prudký přechod. Bohatství kardinálova dvora vystřídala studentská bída často o hladu a v zimě studených kamenných oxfordských budov. Nebyla žádná stipendia, zato však studenti mnohdy chodili po žebrotě. More poznává na vlastní kůži sociální zřízení své země. Oxfordské období, třebaže

netrvalo příliš dlouho, má pro Mora nemalý význam. Setkal se tam tehdy s předními anglickými humanisty Linacrem a Grocynem, jimiž se anglický humanismus připíná k Platónské akademii ve Florencii. Prostřednictvím jich poznal Tomáš učení italského myslitele Pica della Mirandola, který se stal na nějakou dobu jeho oblíbeným autorem. Jeho životopis také More později přeložil z latiny do angličtiny. Znamenal tehdy pro Mora nejvýznamnější postavu humanismu, nejvýznačnějšího proudu té doby, který také Mora plně zaujal a vzbudil v něm lásku k antické kultuře a filozofii, zejména Platónově. Zvláště pak – poznamenává Erasmus Rotterdamský, jeho přítel, s úsměvem – už jako mladík horoval More pro Platónovu „Ústavu“, kterou prý obhajoval včetně navrhovaného společenství žen.

Avšak po necelých dvou letech, v nichž ovládl kromě latiny i klasickou řečtinu a antickou filozofii a literaturu, toto období náhle končí. Tomáš se na rozkaz svého otce vrací do Londýna. Hlavní roli v tomto rozhodnutí hrála pravděpodobně otázka peněz. Morův otec asi nebyl finančně s to udržet Tomáše dále na studiích. Zdálo se mu asi také, že se Tomáš příliš oddává literatuře a filozofii a zanedbává studium práv, která mu měla zajistit vlastní živobytí. Tomáš byl vždycky držen zkrátka, dokonce tak, že si nemohl ani nechat spravit boty, aniž o to požádal otce. O době svých studií v této souvislosti sám napsal:

„Nikdy jsem se nenaučil, co je to rozmařilost, a peníze jsem nikdy špatně nepoužil. Na ničem jsem nelpěl a ničeho si nehleděl kromě studií.“

Zásah otcův neznamená, že by se Tomáš byl obrátil ke studiu práv proti své vůli. Alespoň to nikde nezaznamenal. Z jeho rychlé právnické kariéry je vidět, že ani v tomto směru nic zanedbal. Ostatně jeho poslušnost a úcta k otci byly vždy příkladné. Když se stal kanceléřem, neváhal podle krásného anglického zvyku pokleknout veřejně ve westminsterském paláci před otcem a poprosit ho o požehnání.

Zde tedy končí druhé období jeho růstu. Toto, humanistické a svobodomyšlné, stejně jako prvé, výrazně katolické doma a na dvoře kardinála Mortona, tvoří dvě nitky, které lze sledovat v celém jeho pozdějším životě. More ovládl v té době také francouzštinu, hudbu a matematiku. Stal se jedním z nejlepších latinských stylistů a slavnostním latinským řečníkem své doby. Naučil se také logickému myšlení, jež významně podepřelo jeho realistické zaměření. Odtud později tolik jeho invektiv proti přežilé části scholastické filozofie, vyspekulované a vymyšlené.



Obr. 1 *Sir John More, otec Tomáše Mora (Hans Holbein ml.)*

Po návratu z Oxfordu do Londýna se zapsal na právnické škole New Inn, součásti školy zvané Lincoln's Inn. Měl už za sebou první literární pokusy, několik básní se satirickou tendencí i pokus o jakýsi jevištní útvar. Zajímavé je, že už v první z jeho raných básní se objevuje zmínka o popravišti: